بسم الله الرحمن الرحیم

چنین گوید خواجه عبدالرحمن ابن سیف الدین غزنوی
که علم موسیقی علم شریفی است دانستن آن برای
اطبّا و حکما فواید زیاد بخشیده آنچه از کتب این
علم مطالعه نموده ام مختصری بیان میشود آورده اند
که فیثاغورث روزی ببازار آهنگران رسید از
کوفتن آهن باپتک بر روی سندان
آوازی شنید مطبوع طبعش گردید

کمر همّت استوار کرد

عود را وضع نمود و هفت پرده برو بست بعدد
هفت کوکب یکی از شاگردانش یک پرده برو
علاوه ساخت بهمین وضع بود تا عهد سلطان اویس
چهار پردهٔ دیگر بر وافزودند بعدد دوازده برج
دوازده مقام در صورت بر وقرار دادند و بیست
چهار شعبه متعلّق باین دوازده مقام اختراع نمودند که
هر دو شعبه بسته بیک مقام است باصطلاح اهل
صوت فراز و نشیب یا پست و بلند اینها اسامی
دوازده مقام است که استادان علم موسیقی

واهل آواز آنها را بدینگونه

ترتیب داده اند اوّل اصفهان ۲ راست ۳ عشاق
۴ حسینی ۵ کوچک ۶ بوسلیک ۷ نوا ۸ بزرگ
۹ حجاز ۱۰ رهاوی ۱۱ عراق ۱۲ نیریز و اسامی بیست
و چهار شعبه این است که هر شعبه بچه مقام متعلق است
اوّل دوگاه ۲ سه گاه ۳ چهارگاه ۴ پنجگاه ۵ محیر
۶ حصار ۷ مبرقع ۸ نیریز ۹ نشابورک ۱۰ رهاب
۱۱ عراق ۱۲ مقلوب ۱۳ رکب ۱۴ بیات ۱۵ زابل
۱۶ اوج ۱۷ نوروز خارا ۱۸ ماهور ۱۹ عشیران
۲۰ نوروز صبا ۲۱ همایون ۲۲ نهفت ۲۳ غزال

نوروز عجم استادان موسیقی مبنای درامت

رباب نواز — صوّره ارشد

آوازرا برینگونه نهاده اندکه هریک از دومقام
یک مقام راگرفته اندچنانکه اصفهانرا از تیزی
راست وزمی عشاق کوچک را از تیزی هاوی
وزمی عراق بزرگ را از تیزی حجاز وزمی نوا
گرفته وهمه رابرین ترتیب قرارداده اند مولانا
کوکبی کوید

زره راست چوآهنگ مسکنی بکجا
زاصفهان گذری درره عراق انداز
بناقه زنگله در پردهٔ رهاوی بند

مشو بزرگ زراه نیاز کوچک باش
در این مقام بعشاق بینوا پرداز

بدانکه مقصود از فراز و نشیب پستی و بلندی که
شعبه نام نهاده اند زمی و تیزی آواز است
بدینگونه دوگاه از زمی حسینی مجبر از تیزی او مبرقع
از زمی راست و پنجگاه از تیزی او سه گاه از
زمی حجاز حصار از تیزی او مخالف از زمی عراق
مغلوب از تیزی او نوروز خارا از زمی نوا ماهور
از تیزی او زابل از زمی عشاق اوج از تیزی او

عشیران از زمی بوسلیک نوروز صبا از تیزی او

بربط نواز

صورة ارشد سلجوقی

نوروز عرب از زمی رهاوی چهارگاه از تیزی او
زنگله از زمی نیریز غزّال از تیزی او همایون از
زمی بزرگ نهفت از تیزی او جای دیگر
استادان فن چنین دانسته اند
مقام راست کنج رنج گاه است
مبرقع لازمش با پنجگاه است
حجاز آمد یکی نخل ثمرور
سه گاه هست و حصا آن نخل را بر
ز اصفاهان کسی کو گشت آگاه

برد راه عراق عشرت افزا هست محبوب

گهی روی عراق و گاه مغلوب

چو سازی پردهٔ عشاق را ساز

نغم در زابل و در اوج انداز

حسینی کز مقاماتست بهتر

دوگاه آمد پسند او و مجبر

چو اندر بوسلیک اندر زنی چنگ

عشیران و صبا را ساز آهنگ

نوا را کز وی افتد در جهان شور

برو نوروز خارا دان و ماهور

غیچک نواز

صورة ارشد سلجوقی

بزرگ آمد چو شاه جنگ کرده
همایون و نهفت از وی و پرده
پس از زنگوله اندر نغمه قوّال
سر آید چارگاه آنگاه عزّال
مقام کوچک ار دانی توانی
که در رکب بیانی بیت خوانی
رهاوی شد بنوروز عرب رام
ز نوروز عجم بردا ز دل آرام
دو فرع از بهر هر اصلی بیان ساخت

کنون باید بتقریرش عیان ساخت

طنبور نواز
صوره ارشد بن فکری سلجوقی

حقیقی هست هر اصلی واوجی
چو دریا کش بود جزری و موجی
حقیقت فرع را اول بود جای
بود فرع دوم را اوج ماوای
باین ترتیب تا آخر نوشتم
ثمر بردار ازین تخمی که کشتم

دیگر استادان موسیقی همهٔ اینها را شش آواز قرار داده اند مولانا کوکبی همانا در سلطانیه آن شش آواز را اینطور بنظم در آورده است

گشت مایه و گردانیه چو برخوانی

عود نواز — صوره ارشد

نواز پردهٔ نوروز و سلمک و شهناز
هر دو مقام را یک آواز گرفته چنانکه گردانیه
از تیزی راست و زمی اصفهان نوروز خارا
از تیزی نوا و زمی بزرگ شهناز از تیزی حسینی
و زمی حجاز سلمک از تیزی بوسلیک و زمی
عراق هر آهنگ را نیز باین رنگ گرفته اند
غزال از تیزی نوروز عجم و زمی شهناز و بسته
نگار را از تیزی گردانیه و زمی سلمک بدانکه
هر مقام و دو شعبه را یک آهنگ قرار داده اند

یک آهنگ نام کرده اند و گفته اند موسیقی
هجده بانک است ازاینقرار پردهٔ راست
دو بانک و نیم آواز است و حجاز دو بانک
بود بزرگ یک بانک و نیم است حسینی یک
بانک است و عشاق یک بانک کوچک
دو بانک باقی بدین قیاس بعضی استادان
این علم گفته اند دوازده مقام سی و شش بانک است
که در هر مقامی سه بانک ادا میشود مثلاً حسینی
پستی او یک بانک بلندی او یک بانک

عرصهٔ او یک بانک باقی مقامها بهمین قانون از

کمانچه نواز — صورهٔ ارشد سلجوقی

پستی و بلندی و حوصه مثل مقام حسینی است
و هر مقام که دو شعبه دارد پستی او را ابرقع گویند
بلندیش را پنجگاه خوانند و خواجه عبدالرحمن غزنوی
گوید من دوازده مقام را بطور مختلف بخش و
قسمت کرده ام یک قسم گفته ام حسینی را در
شش پرده ادا باید نمود و راست را هم در شش
پرده قسم دیگر عشاق را در چهار پرده ادا می باید
کرد کوچک را نیز در چهار پرده قسم دیگر اصفهان
در چهار پرده حجاز هم در چهار پرده قسم دیگر رهاوی

را در سه پرده ادا میباید کرد و اندر در آمد آواز

سنطورنوان صورة ارشد

شرطها لازم است در زمان سلطان ابوسعید دیدم
که آواز را از سه محل ادامی نمودند قلبی و دماغی و
حلقی امّا آواز حلقی که حنجره باشد از هر چه بخواهی
بهتر است و آواز دماغی هم فی الجمله گوشه نرمی
دارد و آواز قلبی تر و خشک است و حکما دوازده
مقام را از دوازده برج استخراج نموده اند
چنانکه کوکبی گوید
راست میگوید حمل ثور اصفهان جوزا عشاق
کوچک از سرطان اسد با خوشه نیریز و عراق

سنبله دارد حجاز و ماه میزان بوسلیک

قانون نواز — صوره محمد ارشد

عقرب و قوس از حسینی و رهاوی بی نفاق
جدی اندر زنگله باید بد لوا اندر نوا
حوت را نیز زیر خواندیا بزرگ بی نفاق

تاثیر مقامات را هنگام ادا کردن آواز در فرح و اندوه و صحّت مرض اینگونه بیان کرده اند

در بزمگاه سلطان ای بلبل ثنا خوان
بنما رهٔ صوابی تا تازه داریم جان
راه عراق بپرو ز دل غمی بدر کن
سوی حجاز بگذر از بهر وصل جانان

افکنده نغمهٔ نو عشاق در حسینی

ارغنون نواز

صورهٔ ارشد سلجوقی

در بوسلیک آن به کردی کنون غزلخوان
از زنگله دل من پیوسته در خروش است
خاصه چو پرده سازی از نغمهٔ صفاهان
ای اوستاد بربط من کوچک تو باشم
خواهم کنی بزرگم در بارگاه سلطان
قولی است بشنو از من شاید که راست باشد
در پردهٔ رهاوی بانگ هزار دستان
گویند بعضی که دوازده مقام را افلاطون
از دوازده برج و تاثیراتش اخذ نموده از

خاصیتش

دف نواز — صورهٔ ارشد

خاصیتش افلاطون گوید مقام عشاق فایده
دارد برای مرضهای مزمن مهلک مثل
امراض قدمین ونقرس و بادهای گرم و
خشک و تر و عشاق را از برج عقرب تأثیرش را
گرفته وگفته است

بخوان عشاق را در روز مجبور
شوی چون از وصال دوست مهجور

وافلاطون گوید مقام راست خواندنش
ازبرای مرض فلج ولغوه نافعست در فصل

حمل با شعبهٔ مبرقع وشعبهٔ پنجگاه وقتش زوال

نای نواز صورة ارشد

ظهر است بوقت استوا اگر راست خوانی
شوی مشهور اندر خوش بیانی

ومقام بزرگ گوید خاصیت خواندن و آهنگش آواز
اینست می گشاید پیچش دل و برای قولنج
نافعست شنیدنش صافی میکند ذهن را این
مقام تأثیرش را از برج اسد دانسته با شعبه
همایون و نهفت

بخوان از بعد خفتن شب بآواز
بزرگ ای عندلیب نغمه پرداز

و مقام رهاوی را گوید نافع بجهت مرض تشنج

نی نواز صورۀ ارشد

ولغوه واختلاج ومفاصل ودرد پشت از
برج حوت با شعبهٔ نوروز عرب وشعبهٔ نوروز عجم

براق خود فراز عرش راند
چو قرآن در رهاوی صبح خواند

ومقام حجاز را گویند نافع است از برای درد پهلو
ومیگشاید حبس البول وفایده میدهد درد
گوش را و برانگیزندهٔ ریاح است تأثیرش را
از برج سنبله گرفته با شعبهٔ سه گاه وحصار
نماز خفتن گردد نیکو حال

اگر خوانی حجاز ای نیک افعال

چنگ نواز — صورهٔ ارشد سلجوقی

ومقام نوا را گوید خواندنش مفید است برای
عرق النسا و مفاصل و دردهای سرین و رکبتین
و برطرف میکند از قلب و دماغ خیالات و تفکرات
باطل را و خوش میسازد خاطر را از برج قوس
با شعبهٔ نوروز خارا و ماهور
اگر در نیمشب خوانی نوا را
گشائی جمله درهای سما را
ومقام حسینی را گوید می نشاند شنیدنش حرارت
زیادتی بدن را و نافع است قوت قلب را از

برج جدی با شعبهٔ دوگاه و شعبهٔ مجبر

تار نواز

صورهٔ محمد ارشد سلجوقی

چو برخوانی حسینی اوّل روز
جهان گیری چو مهر عالم افروز
ومقام بوسلیک را گوید که نافعست برای
رفع درد ران ونگاه میدارد بجهة نسوان بچه را
در رحم از برج میزان با شعبهٔ نوروز صبا وشعبهٔ
عشیران کجا ماند نماز دیگرش هوش
کسی کو بوسلیک آیدش در گوش
ومقام اصفهان را گوید نافع است برای امراض
سرد وخشک تأثیرش را از برج ثور گرفته با شعبهٔ

نیریز ونشابورک
اگر خوانی صفاهان در سحرگاه
شوی از جملهٔ اسرار آگاه
ومقام زنگوله را گویند نافعست برای امراض
کبد وطپش دل وتشنگی ومی نشاند هیجان
خون فاسد را در بدن وزیاد میکند خون صالح را
قوّت میدهد گرده را وکبد را تاثیرش را از برج
دلو گرفته با شعبهٔ چارگاه وغزّال
اگر زنگوله را خوانی تو در شام

شود شام تو همچون روز پدرام

و مقام کوچک راگوید خواندنش مفید است

درد سپرز را و ضعف دلرا و قوت میدهد

اعصاب را از برج سرطان با شعبهٔ رکیب

و شعبهٔ بیات

شفا یابد ز کوچک در نیازش

چو خوانی در میان دو نمازش

و مقام عراق راگوید شنیدنش نافع است

برای مزاجهای برد و دفع سرسام و خفقان

و مالیخولیا از برج جوزا با شعبهٔ مغلوب و شعبهٔ مخالف

روی بر آسمان گردی چو ماهی

اگر خوانی عراق چاشتگاهی

تمام شد رسالهٔ موسیقی خواجه عبدالرحمن غزنوی

حسب الفرمودهٔ استاد معظّم دانشمند مکرّم حضرت مخدوم امجد
ابوی مقامی عموی مرتبت بزرگوار گرامی جناب آقای حسین پاشا
نوائی جنرال قنسول شاهنشاهی ایران در هرات تحریر و تصویر
و تذهیب شد کتبه العبد المذنب عبدالرحمن سلجوقی کاتب هذا الکتاب
و صوّره العبد محمد ارشد پسران فکری سلجوقی
غفر الله ذنوبهم فی سنه ۱۳۳۴